

УДК 82.1 (045)

ПОШУК СМИСЛІВ У СУЧАСНІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

ЗАЄЦЬ С. М.

*Придністровський державний університет імені Т. Г. Шевченка
(Бендерська політехнічна філія)*

У статті розглядається пошук смислів у сучасній цивілізації, виявляється філософський фундамент, на якому мають ґрунтуватися східнослов'янські свідомість і світогляд; визначається неминучість морального вибору, що здійснюється особистістю не тільки в індивідуальному плані, але й в соборному; дається коротка характеристика загального духовного стану сучасної європейської самосвідомості, що знаходиться в непростій ситуації самозамкненості буття; висловлюється сподівання на парадоксальний слов'янський шлях, здатний оновити та розвинути сучасну цивілізацію.

Ключові слова: свобода, моральний вибір, особистість, кумир, істина, краса, вічне повернення, парадоксальний шлях.

В статье рассматривается поиск смыслов в современной цивилизации, выявляется философский фундамент, на котором должны базироваться восточнославянские сознание и мировоззрение; утверждается неминучесть нравственного выбора, осуществляющегося личностью не только в индивидуальном плане, но и в соборном; даётся краткая характеристика общего духовного состояния современного европейского самосознания, находящегося в непростой ситуации самозамкнутости бытия; выражается надежда на парадоксальный славянский путь, способный обновить и развить современную цивилизацию.

Ключевые слова: свобода, нравственный выбор, личность, кумир, истина, красота, вечное возвращение, парадоксальный путь.

This article considers the search for meanings in contemporary civilization, revealing the philosophical foundation, East-Slavic mentality and worldview are grounded in. It proclaims inevitability of the moral choice made by people – not only individually, but also collectively. The paper suggests a short description of the common state of mind, characteristic of contemporary European self-consciousness currently in a difficult plight of existential seclusion. It expresses hope for a paradoxical Slavic way which could renovate and further develop modern civilization.

Key words: freedom, moral choice, personality, idol, truth, beauty, eternal return, paradoxical way.

Серед метафізичних проблем, що мають в нинішню епоху глобалізації виразний практичний характер, чи не *найактуальнішою* є проблема духовно-культурного розвитку як західного, так і східного світу, як європейського, так і неєвропейського. Виходячи із нагальної необхідності, навіть невідворотності розв'язання даної проблеми визначено *мету* дослідження – проаналізувати філософсько-світоглядні смисли східнослов'янського культурно-цивілізаційного поступу у співвідношенні із західноєвропейським духовним та цивілізаційним шляхом. Сьогодні вже очевидно, що людство стоїть на порозі найважливішого цивілізаційного вибору. Але, щоб цей вибір можна було здійснити з “найменшими” втратами, слід володіти смислами, розуміти філософсько-світоглядні підстави певних типів цивілізації, уявляти регіональні особливості конкретних частин світу. Зважаючи на багатозначність поняття “смісл”, зазначимо, що передусім мається на увазі проявлена через духовно-культурну діяльність та практичні взаємовідносини людей “міра” причетності людини до світу, що наочно проявляється в усвідомленні особою свого призначення, ціннісних підстав буття та перетворення світу – прояснення даних питань стосовно

східнослов'янського світу й складає завдання дослідження. Варто при цьому зауважити, що тема дослідження несе в собі як індивідуально-особистісний, так і солідарно-соборний контексти її розуміння.

Отже, щоб визначити вартісні виміри смислів буття людини у сучасній цивілізації у співвідношенні з минулим цивілізаційним поступом, тим самим віднайти необхідні підстави для самовизначення людської особистості нині, потрібно з'ясувати насамперед підстави самостояння людини у світобудові, тобто виявити свою особисту сутність. Ось що писав з приводу розуміння людиною свого “я” в якості “вільного діяча” Микола Лоський: “Він (“діяч вільний” – С. 3.) є вільним від зовнішнього світу, від свого тіла, від всіх законів, крім певної групи їх, такої, що не зумовлює конкретних змістів хотіння, він є вільним від окремих мотивів, від свого емпіричного характеру, від свого минулого, і, нарешті, він є вільним навіть від свого Творця, Господа Бога. Він є створеним Богом як носій творчої металогічної сили і відпущеним на свободу для вільної творчої діяльності, яка висвітлюється дороговказною зіркою Божественної індивідуальної ідеї як індивідуальної норми, але не закону, що утискає свободу” [2, с. 576]. Саме нині особі необхідно нагадати, що вона є носієм металогічної сили, здатної здійснювати моральнісний вибір. Вчинення вибору є неминучістю, від якої людині нікуди не подітись, адже ми живемо в той час, коли відбувається крах одних кумирів і, на жаль, творення нових. Треба визнати, що ХХ століття народжувало такі смисли, від яких сьогодні необхідно якомога швидше позбутися. Одним з таких смислів був кумир революції, насильницького переділу не тільки державного організму, а й усієї свідомості (досить згадати Олександра Блока, який закликав перетворити все). Чи позбулося сьогоднішнє суспільство цього жадливого, за словами Олексія Лосєва, “Левіафана”? Дійсність підказує, що ні. Як і не позбулися кумира так званої національно-визвольної боротьби, в якій звичайні компрадорські інтереси ставилися вище загальнолюдських цінностей (погляд на Африку в цьому плані переконливий).

У ХХІ століття людство вступило з палким бажанням громадського та духовного перетворення. В цьому аспекті, з одного боку, спостерігаємо релігійне відродження ісламського світу, яке супроводжується дикими судомами і сплесками національної самосвідомості, з іншого – глибоке цивілізаційне падіння християнських цінностей. Суспільство, виховане на біблійних ідеалах, спокійнісінько визнає одностатеві шлюби, вбачаючи в цьому гуманітарне торжество загальнолюдських цінностей. Незгодних же з цим торжеством висміюють, називають ретроградами, які не розуміють основних смислів прогресивної цивілізації. Можна говорити про поступове усунення християнського сенсу життя з європейської культури. Тобто, знамениті триєдині принципи Великої французької революції поступово здобувають перемогу на просторах “старенької” Європи, хоча і в значно перетвореному змістовно сенсі. Ці принципи, чудові на папері, в реальному житті, і це треба визнати, виявилися малоефективними. Так, якщо говорити про свободу, то спостерігаємо здебільше свободу здійснювати гріх, але ніяк не здійснення, за словами Володимира Соловйова, “блага через істину і красу”, коли “Абсолютне хоче як блага того ж самого, що воно представляє як істину і відчуває як красу, і саме всього. Але все може бути предметом абсолютно-сущого тільки в своїй внутрішній єдності і цілості. Таким чином, благо, істина і краса суть різні образи або види єдності, під якими для абсолютного являється його зміст, або все, – або три різні сторони, з яких абсолютно-сущо зводить усе до єдності” [3, с. 103]. Міркуючи далі над цими категоріями, філософ доводить, що усіяка внутрішня єдність, усіяке поєднання багатьох, що йде зсередини людської душі, духовного світу людини, насправді є любов, яка розуміється у широкому сенсі цього поняття, співпадаючи тут із поняттями “ладу”, “гармонії”, “миру”, “світу”, взагалі “космосу” як універсального гармонійного порядку. Звідсіль зрозуміло, що цивілізація може спиратися на категоріальну триєдність “блага – істини – краси”, а може вибудовувати свій поступ на “свободі – рівності –

братерстві”. Головне – не загубити духовно-культурні навантаження категоріальних підстав буття, адже зміст категорій може розкриватися і відповідно – практично проявлятися й негуманним смислом.

Щодо рівності, то, наскільки відомо науці, в природі її просто не існує, а замість цього в наявності ієрархія. У світі людини також є сенс зважати скоріше на відсутність рівності, причому, як у матеріальному, так і в духовному аспектах. Якщо ж говорити про братерство, то ця категорія є швидше релігійною, аніж категорією соціального розвитку, у тому числі і революційного його етапу. Зважаючи на реальність, маємо констатувати, що від релігійних цінностей сьогоднішня Європа практично відмовилася, на цьому шляху знаходиться і Північна Америка, тому братерство, що проповідується сьогоднішніми європейськими та північноамериканськими гуманістами, несе в собі певну позірність, є хибним по суті. Тим не менш, ціннісні настанови даного цивілізаційного шляху є доволі затребуваними у сучасному світі. Чому ж цінності західної демократії настільки привабливі? Причина, мабуть, криється в їх уявній простоті сприйняття, близькості до матеріального, душевно-тілесного існування людського ества. У такому варіанті буття спостерігаємо роздроблення людської індивідуальності, здійснення діяльності лише в межах замкнутого індивідуального існування. Подібний стан особистості навряд чи сприятиме правильному моральнісному вибору.

Слід відзначити, що на початку ХХ століття вже відбувалися схожі духовні події, які спричинили такий самий нецілісний, відчужений від традиційної культури світогляд. На жаль, роздробленість світоглядної свідомості привела до страшних катаклізмів, які пережила Європа. Причому це торкнулося практично усієї Європи: російська революція ознаменувала початок “трагічної епохи”, її продовжила європейська криза, що вилилася в німецький націонал-соціалізм та італійський фашизм, а завершилася доба – безумством другої світової війни і холокостом. За словами російського філософа Семена Франка все те, що відбулось в новітній історії, сталося не дарма, адже трагічний досвід продемонстрував “... не болісне топтання людства на одному місці, не безглузде нагромодження безцільних звірств, гидот і страждань. Це є тяжкий шлях чистилища, що проходить людство...” [4, с. 180]. Але скільки довелося пережити, щоб усвідомити необхідність повернення до істинних цінностей, щоб здійснити той духовний переворот, який тільки і може привести людську особистість до вічних цінностей, накреслених на скрижалях Св. Письма.

Таким чином, європейська свідомість, влаштувавши шалені стрибки по колу, повертається із царини необхідності до царини свободи. Однак необхідність, яка вбралась у революційний одяг, зуміла швидко переодягнутися і начепити на себе ліберальний смокінг, при цьому продовжуючи вносити у реальність вульгарність, міщанство і філістерство. На жаль, і сьогодні свідомість мислячої людини відчуває духовний голод, тому, мабуть, ми знову і знову починаємо згадувати, що причетні до Божественної історії, що є частиною великого задуму, Його творіння, яке “... будучи в один і той самий час “природним” та “іпостасним”, покликане здійснювати рівним чином свою природну єдність та свою особистісну відмінність, благодатно долаючи індивідуальні межі, які дроблять природу та прагнуть звести особистість до рівня замкнутого буття часткових субстанцій” [1, с. 657]. Звідсіля має, на наш погляд, здійснитися “вічне повернення” (вислів Ф. Ніцше), яке і є актуальним завданням духовного пошуку смислів буття сучасною людиною, відкриття нею категоріальних засад особистісної самосвідомості.

Однак це “повернення” має відбуватися, за глибоким переконанням, на фундаменті традиційної філософії, що бере свій початок у вченнях Аристотеля і Платона, у біблійному переказі святих пророків та апостолів. Якщо ж говорити про східнослов’янський духовний простір, то, безумовно, основоположним тут повинна бути не тільки еллінська мудрість, але й спадщина християнського еллінізму, більш відомого як візантизм. Адже протягом багатьох століть православна цивілізація черпала знання із візантійської чаші. Це є наш код. Невипадково

святі Іоанн Златоуст та Іоанн Дамаскін є ближчими християнсько-православній свідомості, ніж, наприклад, Фома Аквінат, при всій повазі до його філософування. Якщо західна філософія традиційно зверталася до раціонального початку діяльності людини, то слов'янській душі більш притаманний був моральнісний вимір буття, що виходив із візантійського переказу, направленою передусім на здійснення життя, творення нової людини, яка сповідує "вічні" християнські цінності. Саме тому слов'янський світ у своїй культурній історії більше вирізнявся сакральністю світогляду, образно-символічним мисленням, звідсіль втискувати його у "прокрустове ложе" західних цінностей здається нам глибокою помилкою. У результаті такого втиснення буде загублена самобутність, яка є такою нам дорогою, наприклад, у творчості Франциска Скорини, Григорія Сковороди, Івана Вишенського, Тараса Шевченка, Володимира Соловйова, Івана Франка, Василя Стуса, Максиміліана Волошина та ін. Якщо ж втрачається самобутність у творчості, яке є суттєвою ознакою прояву людської особистості, то втрачається не тільки індивідуальне буття, а й усупільнене, отже, постраждає ж від цього штучного напрямку "перетворень" не тільки східнослов'янська спільнота, а й Старий і Новий світи.

У висновку зазначимо, що безсумнівною частиною сучасної цивілізації є слов'янська кирилична цивілізація, вплетена в органічне культурне ціле усього людства. Ключ до розуміння східнослов'янської світоглядної самосвідомості людини, безумовно, слід шукати у становленні та розвитку православної культурної традиції, що здавна формує ментальність різних слов'янських етносів. Ця думка яскраво стверджується у важливому філософському постулаті, висловленому Семеном Франком: "Незбагненне досягається через досягнення його незбагненності" [4, с. 559]. Саме у цьому удаваному парадоксі й укладений шлях, по якому слід рухатись, та який повинен бути найважливішим духовним імперативом, здатним відновити та розвинути сучасну цивілізацію. У цьому парадоксальному шляху закладений наш духовний код, наш мозаїчний фрагмент у вселенському храмі світобудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лосский В. Н. Боговидение / Владимир Николаевич Лосский. – М. : АСТ, 2006. – 759 с.
2. Лосский Н. О. Избранное / Николай Онуфриевич Лосский. – М. : "Правда", 1991. – 622 с.
3. Соловьёв В. С. Сочинения : в 2-х т. / Владимир Сергеевич Соловьёв. – М. : "Правда", 1989. – 735 с. (Т. 2 : Чтения о Богочеловечестве. Философская публицистика.).
4. Франк С. Л. Сочинения / Семён Людвигович Франк. – М. : "Правда", 1990. – 607 с.